

TALLÓZÁS A NAGYKÁLLÓI JÁRÁS SZELLEMI—NÉPRAJZI EMLÉKEIBEN

Hogy kincsestára-e a népi kultúra még rejtett emlékeinek a nagykállói járás vagy sem — talán e pillanatban még egyetlen néprajzkutató sem felelhetne erre egyértelműen. A járás szellemi néprajzának eklektikusan feltárt értékei azonban arra engednek következtetni, hogy módszeres és mélyreható etnográfiai kutató munka újabb és újabb értékeit tárhatná fel ennek a közigazgatási (de semmi esetre sem önálló etnikai) területnek.

E tanulmány — a járásban eddig végzett szellemi néprajzi kutatások, gyűjtések anyagára támaszkodva, illetve az egyes részterületek kutatóinak megállapításai, publikációi, szóbeli közlései alapján — arra vállalkozhat csupán, hogy a már felszínre hozott népi kultúra regisztrálását, a közlések, publikációk csokorbakötését, reprodukálását nyújtsa.

Mint már említettem, a nagykállói járást nem tekinthetjük önálló, zárt etnikai egységnek. Népi kultúrája a szabolcsi, nyírségi nép kultúrájának szerves része, melybe beleszövődik a történelem századai során a hajdúság és a szomszédos Nyíregyháza „tírpák”-jainak hatása. Ezek az etnikai „át-hallások” nem véletlenek; a hajdú-hatások magyarázatát az adja, hogy Kálló és környéke amolyan hajdú-sziget volt Szabolcsban, s ezt a történelmi tényeken¹ túl bizonyos nyelvjárási sajátosságok is bizonyítják, mint például az „íző” hangalakulások (Ídesanyám, megmirgez, tengíri).

Másfél évszázaddal később, a XVIII. század közepétől újabb hatások érhették a Nagykovácsos-környéki (különösen a járásnak Nyíregyháza felé eső részén élő) lakosságot: a Békésből idetelepült szlovákok (tírpákok) hatása. Ez utóbbi hatások mélységét azonban sem nyelvi, sem egyéb alapvető szó-kés-alakulás nem bizonyítja.

Ahhoz, hogy a járás feltehetően gazdag anyagi és szellemi művelődésének hagyományairól, néprajzáról teljes képet kapjunk, elengedhetetlenül szükséges lenne még sok-sok kutató munka, szorgalmas és módszeres gyűjtőtevékenység. A feltárt emlékek — jobbára szellemi kultúránk hagyományainak egy-egy darabja — mozaikszerűen adhatnak képet a járás népének művészetéről, a generációról generációra hagyományozódott dalokról, táncokról, mesékről, szokásokról.

A népi kultúra talán valamennyi ága közül a népzene és a népmese gyűjtését, kutatását tarthatjuk mélyre hatolónak a járás vonatkozásában. Ez jórészt és alapvetően abból adódik, hogy a megye, s ezen belül a nagy-kállói járás is, e két népművészeti ág gazdag és megrontatlanul tiszta forrásának bizonyult.

A népzenei kutatások a járásban Kodály Zoltán, Volly István, Kiss Lajos nevéhez fűződnek. Két gyűjteményben — a Bartók Béla és Kodály Zoltán szerkesztette „A magyar népzene tárában”, valamint a Szabolcsi Nevelők Kiskönyvtára sorozat 3. köteteként, Kodály Zoltán 75. születésnapja tiszteletére kiadott „Szól a figemadár”-ban — találkozhatunk Nagykállóban illetve a kállói járásban gyűjtött népzenei anyaggal.

A szabolcsi és szatmári népdalok kottáit és szövegeit közreadó munka, a „Szól a figemadár” hét nagykállói gyűjtésű népdalt, népi rigmust, gyermekdalt közöl. Ezek egyike („Szól a kakas már”) Kodály Zoltán gyűjtése, a többit Volly István gyűjtötte.

A Szól a kakas már c. dal a régi magyar népzene máig is élő, de sajnálatosan sok mesterséges formáción átment darabja. Kodály gyűjtése alapján a legkristályosabb, legeredetibb változatát kapjuk ennek az úgynevezett hajnalozó dalnak, mely — mint a „Szól a figemadár”-ban megjelent magyarázat írja — zsidó vallásos énekké vált. A helyi hagyomány a következőképpen magyarázza ezt, Görömbey Péter nagykállói tiszteletes 1921-es közlése szerint:

„Taub Ignác, a szent rabbi (meghalt 1821-ben) egy juhásztól hallotta és tanulta meg a dalt, kivel vándorlása közben a mezőn találkozott. S azután mikor ő megtanulta, intett a kezével, és a juhász soha többé nem tudta énekelni. Azóta a keresztények nem is éneklük.”

„Kender, kender”

Volly István 1937-es gyűjtése ez a csárdás ritmusú népdal, melynek alább közölt nagykállói változatán kívül még három szabolcsi (vitkai, tiszavasvári és nyírlugosi) szövegvariációja ismeretes, a dallamvezetés és ritmus változatlanságával.

Kender, kender

Kender, kender, de szép tábla kender,
Nagykállói lányoknak csak ez kell!
Kerek arcú barna kislány kinyűtte,
Babájával kévébe kötötte!

Jaj de sokat arattam a nyáron,
De keveset aludtam az ágyon,
Vesd meg babám, vesd meg az ágyadat,
Hadd pihenjem ki rajta magamat!

Rigmusok, gyermekdalok

A népzene e műfajainak kállói dalaiból kettőt ad közre a szabolcs-
szatmári gyűjtemény. Mindkettőt Volly István gyűjtötte. A „Játsszatok
lányok!” című gyermekdal felvételének ideje 1956, a „Járok egyedül” kez-
detűé 1934.

A csúfolódó-kedveskedő rigmus egy társasjáték szövegét és zenéjét
nyújtja.

Járok egyedül

Járok egyedül,
Félek mindentül!
Komámasszony, kit adsz nékem,
Kivel haza menjek?

Nem kell nekem ez,
Nem kedvelem ezt!
Csúf ő maga, csúf járása,
Csúf a táncolása!

Ez kell nekem, ez,
Ezt kedvelem, ezt!
Szép ő maga, szép járása,
Szép a táncolása!

Az igen egyszerű, elég sok népi gyermekjátékkal rokonítható táncnak
— mely ehhez a rigmushoz kapcsolódik — vázlatos koreográfiáját is is-
merjük:

„Körben állnak, egy jár kívül, egy áll a körön belül, rámutat egyre a
körből. A kívüljárónak ez nem tetszik, ekkor énekli el a 2. verset. Rámutat
egy másikra, ezt magával viszi a kívüljáró, s ekkor éneklik a 3. verset. A kí-
vüljárók egymás kezét vagy szoknyáját fogják. Szaporodnak, míg elfogy
a kör, s vége a játéknak.”²

Három olyan népdalról is szólnunk kell ehelyütt, amelyeknek egyéb vonatkozásairól később még említés történik. A Volly István által 1934-ben Nagykállóban gyűjtött népdal a híres Kállai kettős című tánc zenei alapját képezi. E három kállói népdal címe: „Felülről fúj az őszi szél”, „Kincsem, komámasszo-szá-rosszá-rosszasszony”; „Nem vagyok én senkinek sem adósa”.

A Felülről fúj az őszi szél kezdetű dalnak 9 szakaszát tartják számon a kállóiak. Ezekből csak az első kettő (amit itt is közlünk) tekinthető igazi népdalnak, a többi versszakban olyan kifejezések, szavak, ritmikai és stílus-
hibák fordulnak elő, amelyek népdalokban nincsenek. Két versszakról tudjuk is, hogy Szabó Antal, illetve Nagy Károly (mindketten igazgató tanítók voltak) írta. A másik két dal eredeti népdalnak tekinthető — szövegében is.

Felülről fúj az őszi szél,
Zörög a fán a falevél.
Ugyan babám hová lettél,
Már két este el nem jöttél.
Hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm.

Már két este el nem jöttél.
Talán a verembe estél?
Nem estem én a verembe,
Véled estem szerelembe.
Hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm, hm.

*

Kincsem komámasszoszárosszárosszasszony,
Adj egy maroknyi lencselencselencsecsét,
Melyért cigányasszoszárosszárosszasszony
Mondjon jószerencsecsérecsécsecsét.

Ki sem merek én mennininininini,
Kapum elébe kiállanininini,
Mert mind azt mondják gyagyáragyáragyagyák,
Hogy a szerelem babárabárababánt.

Beteg vagyok én szösörösörösörnyen,
Meg is halok én kökönökönkönnyen,
Érted kedves rózsaszársársárszászám
Elhervad az orcacáracáracám.

*

Nem vagyok én senkinek sem adósa, adósa,
Él még az én feleségem édesapja, édesanyja
Meg annak az apósa, anyósa.
Eb fél, kutya fél, míg az ipam, napam él.
Eb fél, kutya fél, míg az ipam, napam él.

Családi ünnepek, események dalai

A magyar ember általában, s nem különben a nyírségi nép is, örömét, bánatát öntötte dalaiba. Örömét házasságkötés, lakodalom és más családi vigasságok alkalmával, bánatát rokon, barát elvesztésekor, halálakor.

A kállói szokásokról szóló részben még bővebb említés lesz a lakodalmas szokásokról, ezúttal csupán a családi ünnepek népköltészeti, zenei vetületéről szólnánk, nevezetesen a menyasszony-búcsúztatásról, melynek egy népzenei darabját (búcsúztató indulóját) Kodály Zoltán gyűjtötte 1928 júniusában, az akkor 59 esztendőes Egrégyi Pelsóczy Mihály nagykállói lakostól. Szövege így hangzik:

Huncut a gazda,
Nem néz a napra,
Csak a szép asszonyra.
Hej, bizserére,
Ne nézzen kend erre,
Erre az emberre!

Az indulóhoz kapcsolódó lakodalmas népszokás leírása is érdekes képet nyújt az örömeiben sok közös, tréfás mulatságra hajlamos népről:

„A menyasszony-búcsúztatás megható, érzékeny hangulatának szinte erőszakkal kell, hogy véget vessen a lakodalmat irányító násznagy vagy vőfély. Ki kell adnia a parancsot az indulásra . . . A zene vidám indulóba vág, a násznép vele fújja a nótát, amelynek pattogó ritmusú, víg dallama az új életet kezdő fiatal pár reményeinek, a házaseslet örömeinek hangulatát festi.”⁸

Siratók

Kiss Lajos 1960. júniusában Kállósemjénben négy népi siratóéneket regisztrált, s ezeket a Magyar Népzene Tára V. kötete is közli.

A „Drága egy kedves gyermekem nekem, Dezsikém, Dezsikém . . .” kezdetű siratót az akkor 58 éves Nagy Gáborné K. Pap Julianna kállósemjéni lakos énekelte a népdalgyűjtőnek. Ugyancsak tőle gyűjtötte Kis Lajos a „Kedves Dezsikém, mán így kellett látni téged!” — kezdetűt.

A kállósemjéni, akkor 85 éves K. Pap Jánosné — Bencsik Julianna énekelte azt a népi siratót, mely a következő sorokkal kezdődik:

„Jajajajaj, ja jaj, drága egy kedves uram!
Sohasem sértettél meg éngemet,
hogyan felejtselek el?”

A negyedik semjéni siratóéneket Séra Ferencné, Pribilszky Borbála (60 éves) ajkáról, Kiss Lajos közvetítésével került népzenei kincsünk tárába. A sirató így kezdődik:

„Jajajajaj, jajaj, drága egy kedves uram!
ugyan mért tudtál itthagyni bennünket . . .”

NÉPTÁNC

Bővelkedik ötletben, táncos alkalmak teremtésében a fiatalság, ha a múltba is tekintünk vissza. Társas összejövetelekre módot adtak a tollfosztók („talufosztók”), a fonók és a bálók, de leginkább a lakodalmak. Mint a Nyírség más részein, itt is dívik ezeken az összejöveteleken a csárdás, a menyasszonytánc, a vőfélytánc és számos egyéb néptáncfajta.

Ehelyütt azonban egy olyan táncról kívánunk szólni, amely minden vonatkozásában Nagykállóhoz kötődik, amely az itt élő nép gazdag kultúrájában, érzelmvilágában gyökerezik, s innen indult el kristályosan eredeti népi formából kibontakozva a művészi feldolgozások révén az országos és világhírnév felé. Ez a tánc a „Kállai kettős”.

A híres tánc történetéről az egyik legavatottabb kutató, Volly István mondatait idézzük.⁴

„Eredetileg öt, ma három dallamból álló táncdalcsoport, amelyre egy férfi és egy nő párostáncot járt; ezért hívják »kettősnek«. Ma a legények és lányok csoportosan táncolják. Hogy miért éppen Nagykálló községben él és mikor, hogyan keletkezett, erről keveset tudunk; az első adat 1674-ből való. (Monumenta Hungariae Historica Scriptores, 36-ik kötet, 477. l. közli: Csenki Imre, 1952.) Érdekes, hogy a két friss dallam lényegében azonos: egy dallamnak testvérváltozatai. Az »ősdallamot« 1736-ban diákdalként feljegyzik (Murányi Róbert Árpád: Két 18. századi iskoladráma dallama. — Liszt—Erkel Emlékkönyv, 1954.). A »Kállai kettős« öt dallamát és szövegét először Farkas Lajos jegyezte fel a helyszínen, és 1895-ben tette közzé. Ezután évtizedeken át nem esett róla szó. 1931-ben Szabó Antal kállai tanító gondozásában — két dallammal megrövidítve, két versszakkal megtöltve — váratlanul újra felragyog a »Kállai kettős« Budapesten, a Gyöngyösbokrértában. Azóta ez a háromdallamos forma hagyományozódik. Egy szépséges lassúra és két derűs, friss dallamra — a népdal-életben szokatlanul sok szöveggel: 15 verssel — egy teljes történetet énekelnek és táncolnak el

a »kettősben«: Egy legény udvarol egy leánynak. A legény néhány este nem megy el a lányhoz. Amikor a bálon találkoznak, a leány a legénynek szemére veti, hogy elmaradt. A legény mentegetődzik, a leány így cáfolja meg: »Tegnap este mentem lesbe, — Valaki ült az öledbe!« A legény táncolni hívja a leányt, de az duzzog és ügyesen kisiklik a legény karjai közül. A legény bosszús lesz, a leány megijed, hogy végképp szakít vele, nyája-sabbra fordítja viselkedését, engedi már magát ölelni is, egyszóval kibékülnek, s táncolják vígan a tánc végső figuráit, ki-kitörő jókedvvel.

A »Kállai kettős« az egyetlen magyar dal és tánc, amelynek teljes táncmeséje, története van; így nevezhetnénk; táncballada. Az összetartozó három dal egyben az egyetlen hagyomány-szülte népdalcsoportunk.

1951-ben Kodály Zoltán kórus és népzenei művet írt e híres dallamokból, Rábai Miklós az Állami Népi Együttessel sajátos táncot szerzett rá: a »Kállai kettöst«; így indult el a nagyvilág hangversenytermei, mozijai, rádiói, televíziói meghódítására... Még cigányzenekaraink is felkapták.”

Nyarádi Mihály tanulmányában⁵ számos értékes, eddig nem ismert kutatási eredményt közöl a „Kállai kettős” eredetéről és egyéb vonatkozásairól. Ezúttal a tánc sikerének elmúlt két évtizedes krónikájából idéznék fel adatokat a tanulmány soraival:

„Az 1950—1966. években a »kállai kettős«-sel művészi és tudományos szempontból egyaránt sokat foglalkoztak... .

Az 1950. évben megalkotta Kodály Zoltán a »Kállai kettős« című remek kórusművét.

Az Állami Népi Együttes Csenki Imre karnagy vezetésével 1952-ben előadta Kodály Zoltán említett kórusművét.

E kórusmű két kezdő hangsorát a nyíregyházi rádió szünetjelévé tették 1953-ban.

A Népművészeti Intézet megbízásából gramofon felvételt készített Vargyas Lajos az eredeti »Kállai kettős«-ről Nagykállóban az 1955. évben.

1959-ben kiadásra került Rábai Miklós »A Kállai kettős-koreográfia«-ja.

Ugyanakkor és ugyanott közzétették Mallász Gittának a »Kállai kettős-höz javasolt viselettervét«.

NÉPMESÉK

A Nyírség gazdag és szép mesevilágának kincseiből — két szabolcsi kutató jóvoltából — jóval többet ismerünk, mint a népi szellemi kultúra egyéb ágainak máig hagyományozódott értékeiből. Dr. Erdész Sándor és Polónyi Péter gyűjtései már most is tekintélyes anyagát őrzik a szabolcsi nép mesevilágának.

A két gyűjtő, kutató nevéhez újabb két név kívánczik, ha a nagykállói járás népmeséiről szólnak: Papp Jánosé és Adorján Andrásé.

Papp János meséi

Papp János (1885—1969) Kállósemjén-újfaluréti juhász volt. (Apja ugyancsak juhász volt Kocsordon.). A közkedvelt mesélő embert lakóhelyén „Jancsi bácsinak” szólították. Meséit hallomásból, szájhagyomány útján tanulta. Dr. Erdész Sándor 1963. áprilisában 180 meséjét — tehát teljes mesekincsét — gyűjtötte össze, s a mesék értékelését, sajtó alá rendezését tervezi.

1964. augusztus 20-án Papp Jánost „A Népművészet Mestere” címmel tüntették ki.

Meséinek értékét elsősorban az adja, hogy az ősi magyar hitvilág szemléletmódját őrzi és a természetfeletti erejű emberek életéről, vagy a természetfeletti lényekről szóló hiedelemszerű történetei (hiedelem-mondák) egy korábbi vallási rendszer, a sámánizmus maradványait őrzik.⁶

Adorján András meséi

Adorján András (1955-ben ötvenéves) juhász, Biri, Kossuth út 20. sz. alatti lakos meséinek egy részét (12 mesét) Polónyi Péter, a nagykállói járási könyvtár volt igazgatója gyűjtötte össze 1955 decemberében. A gyűjtést dr. Erdész Sándor fejezte be: 1962 áprilisában újabb tíz népmesét gyűjtött a biri juhásztól, s így lett az Adorján Andrástól gyűjtött mesék száma 22.

Ezúttal a biri mesemondó egyik legérdekesebb meséjét (hiedelemszerű mese) közöljük.

Nagyszári hegy

(Adorján András meséje)

A következő mesém pedig lesz egy öreg juhász emberről, aki nagyon gyönyörűen tudott klánétozni. És végre a nagyszári hegyrül eljutott a pokolba.

Kedves gyermekeim, hallgassatok ide! Ez rajtam történt. Nagyon szépen tudtam klánétozni, öreg pásztoember vótam. És éngemet a fiatalság mindenütt felkarolt, hogy menjek a mulatságba velek klánétozni. Ahogy bemegyek velek klánétozni egy táncmulatságba, annyira berúgattak a fiatalság, nem berúgattak, hanem jókedvembe hoztak jobban mondva, hogy azt tanáltam mondani, azt kérdezték tülem a fiatalság, hogy:

— Gyuri bátyám! Van jó kedve?

— Van, fiam!

— Húzza csak rá akkor!

— Húzok én fiam, még az ördögnek is egy nótát, ha kell!

Erre kérem szépen két úriember csak beállít és azt kérdi, hogy:

— Vón itt egy olyan jó klánétos ember, aki gyönyörűen tudná mulat-
tatni a vendégeket?

A fiataltság azt mondta:

— Itt van Gyuri bácsi, Gyuri bácsi elmegyen!

El is mentem velek, egy hintó állt az iskola előtt. Amikor én a hintóra felültem, hát így gondoltam, hogy jó tanáлом magamat és nem rossz helyre megyek úri emberekkel. Az éccaka csak keresek valamit. De mikor kiértünk a falubul, a levegőbe megyek. Mán én itten kérem szépen kezdtem gondolkozni, hogy hol vagyok én mán a levegőbe? De mentem, mentem és mentem.

Egyszer éngemet letettek valahol. Egy setét erdőbe, egy hatalmas kas-
télyba. Amikor éngemet ott letettek, akkor azt mondják:

— Na öreg, most már pihenjen meg és mindján táncolunk!

Meg is pihentem. Egyszer jön értem egy tisztelt úr. Azt mondja, hogy:

— Vegye fel a klánétját és furulyázzon nekünk!

Ahogy felveszem a klánétomat, kinyitnak egy ódalszobát. Látom én aztat, hogy a falrul egy-egy nőt mindenki leakaszt a szegrül. Ott vannak nyelven fogvást felakasztva. Hát mán ekkor a hajamszála az égnek borzadt. Kinek klánétoljak én itten, mikor sem elevenül semmi, csak a falrul leveszik egyszerűen őket. És úk evvel táncolnak. Szentséges Úristen! Mit csináljak én itten? — így gondoltam el magamba. — Hogy tudjak innet hazamenni, vagy hun vagyok én itten? Mindegy, ráhúzom, fújok nekik nótát. Táncolnak, mulatnak. Mikor a mulatságnak vége van, a nőket a szegre visszaakasztják és akkor úk egyszerűen neki kezdenek borozni. Én meg azt mondom nekik, hogy:

— Engedjék meg, hogy kimenjek az udvarra!

Ahogy kimegyek az udvarra, hát hova mentem be, az istállóba. Félre-
való dógomat végezni. Amikor bemegek az istállóba, azt mondja nekem ott egy ló:

— Gyuri bátyám! Hogy van?

Hát kedves elvtársak. Képzeljétek el, mikor éngemet egy állat megszólít, hogy van Gyuri bátyám, milyen érzelemben érzem magamat? Hát nem is tudtam, hun tartok, de azt mondja:

— Gyuri bátyám, ne riadjon meg — azt mondja —, mert én kérdem magától, én is Gyulajba való vagyok! Csak maga hogy került ide, azt kérdezem meg!

Hát elmondtam neki.

— Ide figyelj öcsém! Ha mán te így szólítol meg, én azt mondtam, hogy még az ördögnek is fújnék egy nótát! És engemet hogy hova hoztak, merre, én nem tudom!

— Na, ide figyeljen, hát ide tessék hallgatni Gyuri bátyám! Tudja ki-
vel van maga szembe? Kovács Jóskával, Gyulajba való emberrel, aki el-
vette az unokatestvérít a vagyonér és ezer kell nekem pokolba jutni. Gyuri
bátyám, mondok magának egyet! Innet én magán hazautasítom, de csak ha
szót fogad! Mondja meg, ha hazamegy Gyulajba, hogy senki az unokatest-

vérit a vagyonér el ne vegye, senki rokonér meg ne házasodjon, szereteten kívül senki ne nősüljön! Gyuri bátyám, maga pedíglén menjén most mán gyorsan! Az udvaron áll három hordó, a legkisebbikbe bújjon bele, de bármit mondanak, bármit mesélnek, ne adjon senkinek semmit, mert a Nagyszári hegyre mennek ez a három ördög. Ott fognak kikötni és ez a Nagyszári hegy, tudja, hogy a gyulaji határba van! És itt magát ki fogják tenni! De mikor a hordó megáll a hegyen, maga nagyon igyekezzen hazafele, nehogy elkapják ezek az ördögök!

Így is tett Gyuri bácsi, kiszaladt az udvarra. A legkisebbik hordóba beleült. Megy a három ördög, ráül a hordóra.

— Hipp, hopp! ott legyenek, ahol akarok, a Nagyszári hegyen!

Ahogy mennek, azt mondja az ördög:

— Hát az én lovam mindég első vót, s most mér utolsó? Hát hasas ez, vagy mi van ebbe?

Hát nem tudják. Az ördögök ott tanakodnak. Addig tanakodtak kérem szépen, hogy azt mondja az ördög, hogy:

— Én megnézem a lovamat, hogy van-i ebbe csikó, vagy mi van ebbe? Vagy nem-i pokolból jött-i valaki kifele?

De mind csak azt mondta:

— Csak nyugodton gyere, csak menjünk! Úgy is odaérünk a pontos időre!

Elérték a Nagyszári hegyre. Az öreg Kovács bácsi kilépett belőle. Kovács Gyuri bácsi. És elkezdett hazafele lógni. Az ördögökre pedig eljött az idő, hogy kellett nekik visszamenni pokolba.

De a lú, a középső hordó, előre vált és szaladt.

— Hopp, fiúk! Itt baj van! Itt jött valaki onnet kifeie!

De mire visszamentek, akkorára a kokas megszólalt. Kovács Gyuri bácsi Gyulajba maradt és elmesélte az összes gyulaji embereknek. Még elhozta a beszédjét Biribe is a juhnyírás alkalmával, ahol én eztet, mint gyapjúszedő gyermek voltam ő mellette, megfogtam a meséjiből és megörökíttem.

NÉPSZOKÁSOK

Kevesen kutatták mindeddig a járás népszokásait. Mindössze két forrásra támaszkodhatunk a kállói, illetve a Nagykovácskői környéki népszokásokat illetően.

Az 1900-ban megjelent Szabolcs vármegye monográfiája „Szabolcs vármegye népe” című fejezete (Andrássy Kálmán és Szabó Miklós dolgozatainak felhasználásával írta Kálnay László) szemléletesen írja le egy nyírségi lakodalom „menetrendjét”, s ebben kállói járásbeli vonatkozásokat is találunk.

Mit is ír ez a századeleji tanulmány?

Még a múlt század utolsó évtizedeiben is a jobb módúaknál zeneszó

mellett vasárnap estétől csütörtökig tartott a lakodalom. Vasárnap este volt a konyhatánc vagy csigataposás (sok helyütt nevezték ezt husztkának). Hétfőn volt a rendes menyegző, az esküvővel, kedden vagy szerdán a hérisz: a kidőlt vendégeket a vőfélyek szalmakötéllal összekötözve, piszkafákkal a lakodalmas házhoz terelték, ahol csak ekkor kezdődött az igazi humorral, tréfás játékokkal fűszerezett multság, melyből a fiatalság ki volt zárva. Csupán a vőfélyek, mint felszolgálók és küldöncök szerepeltek abban. (Ennek a szokásnak nyomait ma már csak az igen öregek emlékeiben találhatjuk meg).

Ma legfeljebb 24 órán át tart a lakodalom, de semmiképpen sem muzsikaszó nélkül, „mert a nyíri nép lakodalmat muzsikaszó nélkül nem tud elképzelni”.

Ha a menyasszonyt más faluból hozzák, úgy rendszeren 4—5 lovas nyitja meg és vezeti a nászmenetet, s közülük a legelső KURAHÓt lobogtatva halad elől. (A kurahó póznára kötött nagy színes kendő.)

Egyes helyeken, például Kállósemjénben és Bökönyben akkor visznek a násznép előtt kurahót, ha mindkét jegyes helyben lakik.

Az esküvői vacsora utáni tánc jobbára a csárdás, de néhány nyírségi községben (például Nagykállóban, Balkányban) és a városokhoz közelebb fekvő falukban a nem magyar táncok is szokásosak voltak már a század elején.

BIRI BACHUS

Egy másik forrásból, a nevezetes „Biri Bachus” történetéről értesülünk Dömötör Sándor kutatása alapján.⁷

„... a biri Bachus tulajdonképpen hagyományos farsangi figura, amelyet az örömnépség előkelő rendezői ügyesen használtak fel a király koronázása alkalmával a nép ujjongásának felkeltésére, és az öröm látható kifejezésére.

... A ma is élő farsangi szokás szalmásmedvéivel is előfordul, hogy tréfából meggyújtják kitömött hasukban a szalmát. Ma már ez inkább ijesztgetés, mint kultikus tevékenység.

Ez a Bachus ... inkább hasonlít a szabolcsi néphagyományokban ma is élő szalmamedve nevű maskarához, mint az antik borkirályhoz vagy a szőlőhegyek istenéhez.”

A biri Bachus 1790-es kállói bevonulásáról érdekes leírást ad „A Hadi és más nevezetes Történetek” című hajdani újság, melyet Dömötör Sándor tanulmánya is idéz bevezetőjében.

Innen tudjuk meg, hogy a farsangi örömnépség nyitányaként reggel 6 és 7 óra között érkezett a biri Bachus Kálló városába. Elöl muzsikások jöttek, mögöttük két betyár egy hízott ökröt vezetett, majd egy hatökrös szekér közeledett, melyen egy nagy boroshordó tetején ült a Bachust ábrázoló alak, aki nem volt más, mint gróf Kállay őnagysága nyulásza. Balkezében

egy pántlikás palackot tartott, s ebből a jobbkezében levő pohárba töltötte az italt... a hat ökör mellett béresek és „suhantzok durrogtattak karikás ostorral”.

BETYÁR ROMANTIKA

Gesztely Jóska (Geszten József) az 1840-es években öt vármegyét tartott rettegésben. A nép ajkán a 40-es években több népdal járta Gesztely Jóska körül. Ezek egyike — melynek szerzője állítólag a híres rabló volt — a következő:

Erdők, mezők, vad ligetek,
De sokat jártam bennetek!
De sok nappalt éjszakával
Töltöttem el bújdosással!

Zöld erdőnek lombos ága
Sokat búsultam alatta.
Gesztely Jóska két szép lánya
Mindig aztat siratgatja.

Édes anyám sok szép szava...
Kit fogadtam, kit meg soha.
Fogadnám most, de már késő,
Hull a könnyem, mint az eső.

Gesztelen József a kállói várnak volt rabja és ott járta a híres „Kállai ketős”-t. Megszökött és a zsandár golyója ölte meg a geszterédi erdőben, üldözés közben.

*

Mint már e tanulmány bevezetője hangsúlyozta, amolyan reprezentatív válogatását kívántuk adni a nagykállói járásban eddig végzett szellemi néprajzi kutatómunka publikációinak.

Az ilyen válogató jellegű reprodukálás is bizonyítja, hogy kristálytisztá népi kincsekben gazdag táj, még eléggé felfedezetlen, vagy csak részben felfedezett etnikai forrás ez a járás, amely felhívhatja magára a fiatal néprajzkutató generáció figyelmét is.

JEGYZETEK

1. *Erdész Sándor*: Nyíregyháza néprajza. Fejezetek „Nyíregyháza monográfiájához.” (Kézirat).
„Bocskai István erdélyi fejedelem 1605-ben a hajdúkat letelepíti és kiváltságokkal látja el. A hajdúvárosok mellett kisebb hajdútelepek is létrejönnek (például: *Nagykálló*, *Újfehértó*, *Nyírbátor*, *Nyíregyháza*.) . . .”
2. *Volly István* táncleírása a „Szól a figemadár” (Szabolcsi nevelők könyvtára 3.) című gyűjteményben.
3. A magyar népzene tára (Szerkesztette: Bartók Béla és Kodály Zoltán.)
4. *Volly István* előszónak szánt tanulmányából. (Szól a figemadár. Szabolcsi nevelők könyvtára 3.)
5. Megjelent a Szabolcs-Szatmári Szemle 1969. 3. számában.
6. *Erdész Sándor* szóbeli közlése.
7. *Dömötör Sándor*: A bíri Bachus nagykállói bevonulása 1790-ben. (Megjelent a Szabolcs-Szatmári Szemle 1968. 1. számában.)